

هویت قومی و موسیقی کودک

بهمن کاظمی

چکیده: در نوشتار حاضر سعی کرده‌ایم در نهایت اختصار به بررسی طرحی کلی از نقش فرهنگ و هویت قومی در روند شکل‌گیری موسیقی کودک، عوامل مؤثر بر نحوه‌ی آرایه‌ی شکل و محتوا در اقوام مختلف و آرایه چند موتیف اجرایی از موسیقی کودک در قوم ترکمن پردازیم. سرانجام به چگونگی شکل‌گیری موسیقی کودک طی چهار مرحله‌ی عام در اقوام مختلف اشاره شده است.

کشور ایران به عنوان یکی از امپراتوری‌های باستانی، همواره در برگیرنده‌ی اقوام و نژادهای گوناگون بوده است، چنان‌که «هرودت» (Herodote) در سپاه ایران چهل و نه گونه‌ی مردم از نژادهای گوناگون را که در جنگ با یونان شرکت داشته‌اند، برشمرده است. (پیرنیا، ۱۳۴۲، ص ۱۴۶۰)

همچنان‌که بر اثر فراز و نشیب‌های سیاسی-تاریخی و اجتماعی حاکم بر این سرزمین، گستره‌ی اقلیمی آن از زمانی که پنج دریای بزرگ جهان را در زیر سیطره‌ی خود داشته، کاهش یافته است، اقوام ساکن در ایران نیز از محدوده‌ی هشت قوم آذری، بلوچ، تالش، ترکمن، عرب، فارس، کرد و لر به انضمام بازمانده‌ای از تیره‌های اقوام پیشین، فراتر نمی‌روند. بر این اساس محدوده‌ی فرهنگی اقوام یادشده، بستر مناسبی برای

قوم را به معنی اجتماعی از افراد تصور کرد که در زبان، رسوم، دین، سرزمین و احساسات مشترکاتی داشته باشند. همچنین از نظر روانی و احساسی خود را در پیکره ای واحد بدانند و در مقابل سایر گروه ها یا اقوام از خود هویتی جمعی و همگون را نمایان سازند.

بررسی های جامعه شناختی، مردم شناختی و نگرش های فرهنگی - هنری آنان فراهم می سازد. (کاظمی، ۱۳۷۹، صص ۲۰-۱۰)

در علوم انسانی و اجتماعی تعاریف بسیاری از مفهوم «قوم» ارائه شده است که ذکر همه آنها از حوصله این مقاله خارج است. (برای اطلاع بیشتر ر. ک، میشل بانوف، ۱۳۶۸ و چلی، ۱۳۷۶)

اما در مجموع می توان «قوم را به معنی اجتماعی از افراد تصور کرد که در زبان، رسوم، دین، سرزمین و احساسات مشترکاتی داشته باشند. همچنین از نظر روانی و احساسی خود را در پیکره ای واحد بدانند و در مقابل سایر گروه ها یا اقوام از خود هویتی جمعی و همگون را نمایان سازند.» (کاظمی، پیشین، ص ۷۴)

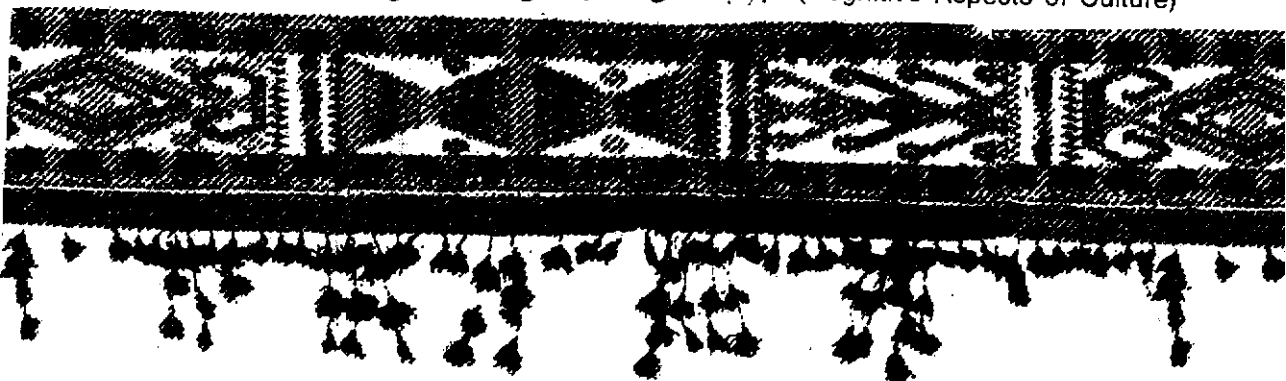
معمولاً هر قوم از فرهنگ، سنت، مذهب و هنر مختص به خود تبعیت می کند. هنر قومی نیز به عنوان یکی از خرده فرهنگ های رایج در هر قوم، رابطه مستقیمی با جنبه های شناختی فرهنگ (Cognitive Aspects of Culture)، جنبه های

هنجاری فرهنگ (Normative Aspects of Culture) و جنبه های مادی فرهنگ (Material Aspects of Culture) دارد. به این معنا که هنر قومی (Ethnic Art) با وجود آنکه یکی از اجزای فرهنگ قومی به شمار می آید، در عین حال به عنوان وسیله ای برای انتقال فرهنگ نیز مطرح است.

گاه فرهنگ قومی از طریق «سمبل ها» به دست می آید و انتقال پیدا می کند. به عنوان مثال، از «زبان» که مهم ترین نشانه انتقال فرهنگ است، همواره استفاده می شود و در این راه از خط و موسیقی بهره فراوان می برند. کودک اولین واژه ها و مفاهیم زبان مادری را از طریق نغمه های لالایی مادر با گویش و لهجه ای خاص و آمیخته با موسیقی می شنود. طنین این عبارات آهنگین پایه های اولیه «هویت قومی» او را پی ریزی می کند. در واقع شکل گیری اولیه موسیقی کودک در هر قوم، محصول نبوغ و آگاهی های فرهنگی - تاریخی در قوم مورد نظر است. «چون که با کودک سر و کارت فتاد پس زبان کودکی باید گشاد»

بر این مبنا موسیقی قومی که برگرفته از هنر قومی است و بخشی از آن «موسیقی کودک» (موسیقی ای که در خدمت کودک و نوجوان است) است، تحت تأثیر «باورها» (Believes)، مسلک ها (Ideologies) و اسطوره های قومی (Ethnic Myths) قرار دارد.

۱- باورها (عقاید): میزان نفوذ تصورات ذهنی بر اساس نظام های ارزشی (مسلک ها و اسطوره ها) است که باعث می شود مفاهیم حقایق (مشروعیت) موسیقی، آزادی عمل در اجرای موسیقی برای زنان و

کودک اولین واژه‌ها و مفاهیم زبان مادری را از طریق نغمه‌های لالایی مادر با گویش و لهجه‌ای خاص و آمیخته با موسیقی می‌شنود. طنین این عبارات آهنگین پایه‌های اولیه «هویت قومی» او را پی‌ریزی می‌کند.

کودکان و سرانجام وفاق فرهنگی (Cultural Consensus) شکل و معنا بیابد. به عنوان مثال گاه باورهای یک قوم همراه با حماسه‌ها و اعتقادات مذهبی یا اسطوره‌ها از طریق لالایی‌ها یا بازی‌های آهنگین کودکان نمایان می‌شود، مانند آنچه که در اقوام لر و کرد با عنوان موسیقی کودک وجود دارد (ر. ک. اسدیان خرم‌آبادی، فرخی باجلان ماکیائی، ۱۳۵۸).

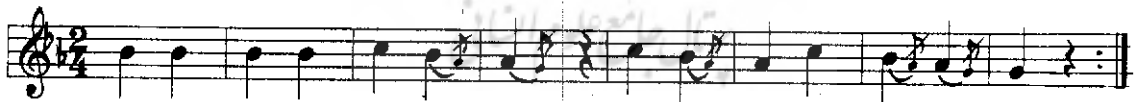
۲- مسلک‌ها: عبارتنند از مجموعه‌هایی از باورهای منظم و مرتب که وضع جامعه‌ای را که در آن شکل گرفته‌اند، منعکس می‌سازند. مانند هنگامی که در باورهای سنتی - مذهبی یک قوم مراحل انتقال فرهنگ از بدو تولد و دوران کودکی و با ایجاد مراسم آیین‌هایی آهنگین آغاز می‌شود. نمونه‌ای از این مراسم در نامگذاری کودکان یا آیین‌های مربوط به دوران بلوغ در فرقه اهل حق، مستقر در مناطق کردنشین مشهود است. (طیبی، ۱۳۷۴، ص ۸۰)

۳- اساطیر: مقصود از اساطیر، باورهای مهمتری هستند که با جنبه عقلانی مسلک‌ها، نظم و ترتیب

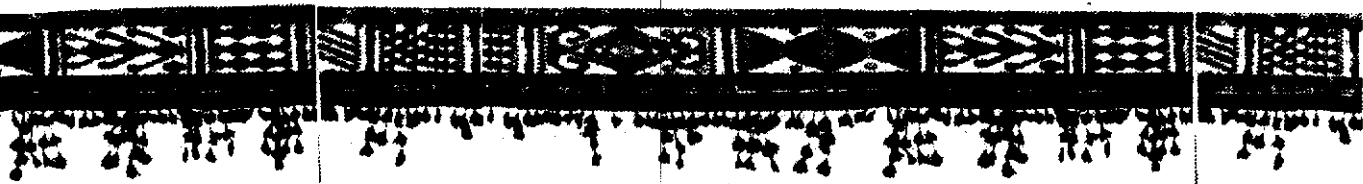
کمتری یافته باشند. اساطیر در دو گروه اجرایی (مشخص کننده ارزشگزاری خوب و بد) و سنتی (که در ارتباط با اسطوره‌ها به افسانه سرایی می‌پردازند) تقسیم می‌شوند.

علاوه بر مجموعه فوق آنچه بر روند اجرایی شکل و محتوا در موسیقی کودک در نزد اقوام، تأثیر می‌گذارد، زمینه‌های تکامل تاریخی و مراحل تدریجی انتقال نظام فکری و شناختی مردم هر قوم در ارتباط با مفهوم تمدن است که گاه آینده‌ای فرضی یا گذشته‌ای موهوم را به قوم عرضه می‌کند. به عنوان مثال در قوم ترکمن «لله‌ها» نغمه‌هایی هستند که به عنوان لالایی و همچنین موسیقی کودک از آنها استفاده می‌شود. همچنین «هودی‌ها» نیز نغماتی هستند که کاربردی چندمنظوره دارند و گاه توسط کودکان و نوجوانان اجرا می‌شوند. لاله‌ها و هودی‌ها برگرفته از فرهنگ حاکم بر قوم ترکمن هستند و منشأ نژادی متفاوت (اغوذ) دارند و با اعتقاداتی برگرفته از آیین شمنیزم (اعتقاد به تسلط ارواح پاک و پلید در زندگی انسانها) و دین اسلام آمیخته‌اند. بخشی از لاله‌ها را مادران برای فرزندانشان در پای گهواره‌های چوبی نقل می‌کنند و این نغمه‌ها با تغییر شعر، بعدها کودکان و به صورت گروهی اجرا می‌گردند.

موتیف نمونه‌ای از این لاله‌ها را که توسط مادر اجرا می‌کند، نشان می‌دهد.

موتیف نمونه‌ای است از لاله که کودکان و نوجوانان به صورت گروهی اجرا می‌کنند.

مسلک‌ها عبارتند از مجموعه باورهای منظم و مرتبی که وضع جامعه‌ای را که در آن شکل گرفته‌اند، منعکس می‌سازند.

است. چنان‌که در بعضی اقوام (کردهای ساکن در ایلام) نغمات لالایی و نغمات عزاداری زنان تفاوت چندانی با هم ندارند.
■ منابع و مآخذ:

هر چند در فرهنگ ترکمن، هودی‌ها به نغماتی اطلاق می‌شوند که دختران جوان و به چند منظور، در فراق نزدیکان و آشنایان یا حرمان و یا نوعروسانی که به تبعیت از سنت‌های دیرین به مناطق دور فرستاده می‌شوند تا با پیوند با قبیله‌های دور نقش سفیری از صلح و دوستی را ایفا کنند، می‌خوانند، اما گاه این هودی‌ها را کودکان و نوجوانان هم اجرا می‌کنند.
شکل (۳) نمونه‌ای از این هودی‌ها را ارائه می‌دهد:

- استدیان خرم‌آبادی، باجلان فرخی، کیانی، محمد، محمدحسین، منصور، ۱۳۵۸، باورها و دانسته‌ها در لرستان و ایلام، تهران، انتشارات وزارت فرهنگ و آموزش عالی.
- بانوف، میشل، ۱۳۶۸، فرهنگ مردم‌شناسی، ترجمه اصغر عسکری خانقاه، تهران، نشر ویس.
- پیرنیا، حسن، ۱۳۴۲، ایران باستان، تهران، انتشارات کتاب‌های جیبی.
- چلبی، مسعود، ۱۳۷۶، هویت قومی و رابطه آن با هویت جامعه‌ای (ملی)، [گزارش پژوهش] تهران، مؤسسه مطالعات ملی.

در مجموع از آنجا که همه اقوام کلاً طرح توسعه تاریخی واحدی را دنبال می‌کنند (دوورژه، ۱۳۷۷) موسیقی کودک در اقوام مختلف به چهار شکل اجرا می‌شود:

- دوورژه، موریس، ۱۳۷۷، بایسته‌های جامعه‌شناسی سیاسی، ترجمه ابوالفضل قاضی شریعت پناهی، تهران، نشر دادگستر.
- روح‌الامینی، ۱۳۶۵، زمینه فرهنگ‌شناسی، تهران، بی‌جا.

- ساروخانی، باقر، ۱۳۷۵، درآمدی بر دایرةالمعارف علوم اجتماعی، تهران، انتشارات کیهان.
- ستایشگر، مهدی، ۱۳۷۵، واژه‌نامه موسی ایران‌زمینی، تهران، انتشارات اطلاعات.

- صاعی، پرویز، ۱۳۷۲، جامعه‌شناسی ارزش‌ها، تهران، کتابخانه گنج دانش.

- طیبی، حشمت‌الله، ۱۳۷۴، مبانی جامعه‌شناسی و مردم‌شناسی ایلات و عشایر، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.

- کاظمی، بهمن، ۱۳۷۵، مقدمه‌ای بر قانون‌شناسی آواز، تهران، نشر آروین.

- کاظمی، بهمن، ۱۳۷۹، هویت ملی در ترانه‌های قومی، [گزارش پژوهش] تهران، مؤسسه مطالعات ملی.

- A. Huser, 1959, *The philosophy of Art history*, capt, 1, Routledge & Kegan Paul Ltd, London.

- A. Huser, 1951, *The social history of Art*, London.

۱- از طریق لالایی‌های مادرانه
۲- همراه با شعرهایی که بیشتر تابع وزن شعر هستند تاملودی.

۳- ملودی‌ها و نغمه‌هایی که با بازی‌های رایج در فرهنگ هر قوم برای کودکان مهیا شده است.

۴- ملودی‌هایی که بخش‌هایی از آن با جنبه‌هایی از موسیقی بزرگسالان ادغام یافته و نقش پلی را برای وصل شدن به موسیقی جدی و رسمی رایج در فرهنگ قوم مورد نظر را ایفا می‌کنند.

کلاً آنچه که زمینه لازم برای فراهم آمدن موسیقی کودک در قوم مورد نظر را فراهم می‌سازد، علاوه بر جنبه‌های نگرش معنوی - فرهنگی موجود در قوم، گستره وسیع و چندجانبه موسیقی قوم مورد مطالعه

